

İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI VƏ GƏNCLİK

XX əsrin son onilliyində informasiya və kommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Onların təsir dairəsi dövlət strukturlarını və vətəndaş cəmiyyəti institutlarını, iqtisadi və sosial sahələri, elm və təhsili, mədəniyyəti və bütövlükdə insanların həyat tərzini əhatə etmişdir. Bir çox inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının verdiyi üstünlüklərdən faydalanırlar. Hazırda informasiya cəmiyyətinə istiqamətlənmiş yolun bəşəriyyətin gələcəyinə gedən yol olduğu artıq heç kimdə şübhə doğurmur.¹

İnternet insanların çox qısa müddət ərzində maneəsiz olaraq uzaq mənbələrdən informasiya əldə etməsinə kömək edir. Dünya praktikasında elektron yazışmalardan alimlər, sənətkarlar, biznesmenlər, müxtəlif peşə sahibləri bilik, informasiya mübadiləsi, uzaqda yaşayan və başqa təhsil səviyyəsinə malik həmkarları ilə əlaqə qurmaq üçün geniş istifadə edirlər ki, bu da alqışlanası bir haldır. Bununla belə, hər sahədə olduğu kimi burada da mənfi istiqamətlər var. Belə ki, mütəmadi olaraq İnternetdən istifadə etmək insanda get-gedə asılılıq əmələ gətirir, onu real həyatdan uzaqlaşdıraraq virtual çərçivəyə salır. Hansı ki, bu aləmdə real həyatdan fərqli olaraq, münasibətlər, hadisələr elektron yollarla həyata keçirilir. Beləliklə, insan özünə qapanır, dünyadan uzaqlaşır. Bu da ən çox yeniyetmələrin və gənclərin həyatında özünü göstərir. Onlar interneti sadəcə vaxt keçirmək üçün bir vasitə olaraq görürlər. Tariximizə nəzər salsaq görürük ki, lap gənc yaşlarından insanlar diplomatik funksiyaları

¹ «Azərbaycan» qəzeti. 18 fevral 2003-cü il, № 38.

yerinə yetiriblər, imperiya, dövlət qurub, hökmdarlıq ediblər.

Yeniyetmə cəmiyyətin həm öyrənməyə daha çox meyilli, həm də kənar təsirlərə daha tez düşən hissəsidir. Çünki bu bir həqiqətdir ki, bəzən yeniyetmələrin həyatına daxil olan yenilik həm özləri, həm ailələri, həm də bütövlükdə cəmiyyətimiz üçün narahatlıq doğuran problemlərlə üzləşmələrinə səbəb olur. Son illərdə həyatımıza daxil olan və xüsusən, yeniyetmələrin əsas məşğuliyyətinə çevrilən İnternet intellektual inkişafa böyük kömək edir. Bunlar İnternetdən istifadənin müsbət tərəfləridir. Bununla yanaşı, internet yeniyetmələrin həyatında müəyyən mənfi fəsadlar da doğurur. Belə ki, yeniyetmələr mənəviyyatlarına mənfi təsir göstərən, arzuolunmaz təsirlərə gətirib çıxaran internet saytlarına da daxil olurlar. Bu isə hələ özünü təsdiq etməmiş yeniyetmənin gələcək həyatının yanlış istiqamətdə formalaşmasına səbəb olur. Gənc nəslin nümayəndələri arasında müşahidə olunan bu mənfi cəhətlər vaxtında İnternetdən düzgün istifadə olunmamasından irəli gəlir. Əgər birinci gündən kompüter qarşısında əyləşən uşağa internetdən düzgün istifadə başa salınmasa, o yeniyetmə və gənc çağlarında səhv addımlar atacaq.

Son zamanlar azyaşlıların və yeniyetmələrin İnternet-klublara axınının güclənməsi müşahidə olunur. Əlbəttə, əsrimiz informasiya, texnologiya əsridir, müasir cəmiyyətin tələbləri fərqlidir, müasir insan özünü kompütersiz təsəvvür etmir. Bu baxımdan gənc nəslin texnoloji yeniliklərə daha çox diqqət yetirməsi təqdirəlayiqdir. Ancaq təəssüf doğuracaq cəhət ondadır ki, bəzi gənclərimiz kompüterdən savad, bilik almaq, nəşə öyrənmək əvəzinə əyləncə vasitəsi kimi yararlanırlar, vaxtlarını əsasən müxtəlif oyunlar oynamaqla keçirir.

ABŞ-dakı Saint Leo Universitetində 20 il boyunca aparılan araşdırmaya görə bu vəziyyət uzunmüddətli də ola bilər. Özündə zorakılığı ehtiva edən oyunların insan psixologiyasına təsiri yalnız uşaqlar üçün yox, yetkinlər üçün də təhdidedici ölçüdədir.¹ Bir qrup uşağa 10 dəqiqədən daha qısa bir müddət ərzində zorakılıq məzmunlu oyunlar oynadılıb, daha sonra bu uşaqların ruhi vəziyyətlərini təyin etməyə köməkçi olacaq psixoloji testdən keçirilib. Uşaqların

¹ <http://www.icmal.az>

oyundan az müddət sonra təcavüzkar davranışlar sərgilədiyi təsbit edilib. Yaşı 13-15 arasında dəyişən 600 uşağın müəllimləri vaxtının çoxunu təhlükəli oyunlarla keçirən şagirdləri digərləri ilə müqayisə edərək onların daha aqressiv olduqlarını söyləyiblər.

Məlum olduğu kimi, İnternet-asılılığına məruz qalanlar, əsasən, uşaq və yeniyetmələrdir. Orta və yaşlı nəslin nümayəndələri arasında bu sindromun əlamətlərini müşahidə etmək, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Çünki həmin nəslin nümayəndələrinin İnternetdə əylənməyə ya vaxtları olmur, ya da bu texnologiya ilə işləməyi bacarmırlar. *Microsoft* şirkətinin araşdırmalarına görə, artıq dünyada İnternet istifadəçilərinin sayı 1,3 milyard nəfərdən çoxdur, onlardan da 50%-i məhz 8-15 yaş arasında olan insanlardır.¹ Əgər keçən əsrin 90-cı illərində yeniyetmələr, əsasən, musiqi dinləməklə və televerilişlərə baxmaqla əylənirdilərsə, artıq müvafiq yaş kateqoriyasına aid olanları kompüter və İnternet daha çox cəlb edir. Qərbi ölkələrində müasir məktəblilərin 70%-ə qədəri öz maraqları və əyləncə vasitələri barədə sorğuya cavab verərkən İnternetin adını çəkirlər.

Uşaq və yeniyetmələrin İnternetdən asılı vəziyyətə düşmələrinin ən təhlükəli tərəflərindən biri onların cinayətkarların hədəfinə çevrilmələridir. Müəyyən İnternet saytlarında çoxlu vaxt keçirən uşaqlar cinayətkarların maraq dairəsinə düşürlər. Uşaq psixologiyasına yaxşı bələd olan həmin məkrli insanlar onları müxtəlif cəlbədicə vasitələrlə ələ almağa çalışır, şimikləşdirici vədlər verirlər. Həmin vədlərin reallaşdırılmasını isə yalnız valideynlərin bundan xəbər tutmayacağı halda mümkün olacağını uşaqlara inandırmağa çalışırlar. Aparılan tədqiqatlara görə, dünyada İnternetdə onlayn istifadə edən hər dörd uşağdan üçü özü və ailəsi haqqında informasiyanı verməyə hazırdır, beş uşağdan biri isə hər il müxtəlif cinayətlərin qurbanına çevrilir.

İnternet-asılılığın yeniyetmələrdə özünü göstərən neqativ təsirlərindən biri də mental xüsusiyyətlərlə bağlıdır. Müşahidələr göstərir ki, bu cür yeniyetmələrdə vətənpərvərlik hissləri zəif olur, onlar milli-mənəvi dəyərlərə laqeyd münasibət bəsləyir, kosmopolit dü-

¹ www.microsoft.com

şüncə tərzinə malik olurlar. Bu isə, bütövlükdə, cəmiyyətin, dövlətin gələcəyi üçün bir təhlükədir. Belə uşaqların gələcəkdə hərbi xidmət keçməsində də ciddi problemlər yaranır. İnternet-asılılıq sindromuna düçar olanlar arasında uşaq və yeniyetmələr çoxluq təşkil etdiyinə görə, bu problemin qarşısının alınmasında, ona qarşı mübarizə aparılmasında valideynlərin və müəllimlərin üzərinə xüsusi vəzifə düşür. Valideynlərin bu sahədəki vəzifələrini lazımınca icra edə bilmələri üçün müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar və informasiya texnologiyaları şirkətləri təlimatlar, yaddaş kitabçaları hazırlayırlar. Uşaqlarını İnternetin zərərli təsirlərindən qorumaq üçün, ilk növbədə, valideynlərin və müəllimlərin özlərini bu sahədə maarifləndirmək, onlara bu təhlükəni anlatmaq lazımdır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblərə görə heç də həmişə valideynlər uşaqlarına nəzarət edə bilmirlər. Uşaqlar günün müəyyən vaxtlarında İnternet-klubların xidmətindən istifadə etmək imkanına malikdirlər. Bu baxımdan, müvafiq dövlət orqanlarının üzərinə də ciddi missiya düşür. Uşaq və yeniyetmələri qeyd edilən asılılıq sindromundan qorumaq üçün İnternet-klubların üzərinə müəyyən vəzifələrin qoyulması zərurətə çevrilir. Artıq bir sıra ölkələrdə bu məsələ ilə bağlı müəyyən normalar, qaydalar yaradılaraq tətbiq edilməkdədir. Bu problemin həlli üçün sistemli şəkildə fəaliyyət göstərməyə və hüquqi tənzimləmə vasitələri ilə yanaşı, adət-ənənələrdən, milli-mənəvi normalardan, həmçinin texniki-texnoloji imkanlardan istifadə etməyə ehtiyac var. Burada valideynlərdə, şagirdlərdə və müəllimlərdə informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması ən səmərəli vasitə kimi çıxış edə bilər. Valideynlər, ilk növbədə, İnternetdəki təhlükələr və təhlükəsizlik qaydaları haqqında məlumatlandırılmalıdırlar. Bu məlumatlara uyğun olaraq onlar uşaqlarının İnternetdəki davranışına nəzarət etməlidirlər. Həmçinin İnternetdən istifadə edən uşaqların yaş xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır. Çünki uşaq öz psixoloji inkişafında bir-birindən ciddi şəkildə fərqlənən müəyyən mərhələlərdən keçir. Bu məqamlar onların İnternetdəki davranışında da özünü göstərir. Valideynlərin bu barədə bilgilərinin olması onlara uşaqlarına İnternetlə davranış qaydalarına dair tövsiyələr verməsinə şərait

yaradır. Bir qayda olaraq, mütəxəssislər İnternetdən istifadə edən uşaqları aşağıdakı intervallar üzrə yaş xüsusiyyətlərinə bölürlər: 7 yaşadək; 7-10 yaş; 10-13 yaş; 14-17 yaş.¹

İnformasiya texnologiyaları da uşaqların İnternetdəki təhlükəsizlik səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün müxtəlif texniki və proqram vasitələrini təqdim edirlər. Həmin təhlükəsizlik vasitələri haqqında valideynlərin və müəllimlərin məlumatlandırılması da vacibdir. Yeniyetmələrin asudə vaxtlarının xüsusilə çox olduğu yay tətili dövründə daha çox kompüter qarşısında olurlar. Yəni bu, onların kompüter oyunlarından, İnternetdən asılı vəziyyətə düşmə riskinin yüksək olduğu dövrdür. Onların bu riskdən qorunmaları, həmin vaxtdan, kompüter və İnternetdən səmərəli istifadə etmələrinin təşkili də aktual məsələdir. Sovetlər Birliyi zamanı yay tətili dövründə uşaqların istirahətinin səmərəli təşkili məqsədilə turizm bölgələrində tərbiyəçi-müəllimlərin nəzarəti altında pioner düşərgələri fəaliyyət göstərirdi. İndi həmin müsbət təcrübədən istifadə edərək İnternet-düşərgələr təşkil etmək olar. İnternet-düşərgələrdə uşaqların kompüter və İnternetdən düzgün, təhlükəsiz və səmərəli şəkildə istifadəsi təşkil edilə bilər ki, bu da məktəblilərdə ümumi dünyagörüşünün artmasına, informasiya mədəniyyətinin formalaşmasına, onların yeni informasiya texnologiyalarını mənimsəmələrinə, bütövlükdə, layiqli şəxsiyyət, vətəndaş kimi yetişməsinə kömək edə bilər. Eyni zamanda, bu düşərgələrdə müxtəlif idman yarışlarının, təbiət güşələrinə ekskursiyaların təşkili, əmək bacarıqlarının artırılması uşaqlarda real məkanla virtual məkan arasında düzgün balans yaratmaq vərdişlərini aşılamağa xidmət edə bilər. Bu isə yeniyetmələrin gələcəkdə düzgün həyat tərzi qurmalarına, tək-cə virtual məkana bağlanmamalarına, real həyatın dəyərini anlamağa və zəruri şərtlərinə əməl etmələrinə kömək göstərir.

Açar sözlər: *internet, informasiya, İnternet-asılılığı, yeniyetmə.*

¹ Егоров А.Ю., Игумнов С.А. Расстройства поведения у подростков. СПб: «Речь», 2005.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МОЛОДЕЖЬ

РЕЗЮМЕ

В статье отмечается роль Интернета в жизни подростков, а также проводится социально-философский анализ его влияния на их интеллектуальное развитие. Рассматривая положительное и отрицательное воздействие Интернета, автор акцентирует внимание на одной из самых распространенных поведенческих форм зависимости – Интернет-зависимости. В работе подчеркиваются биологические, социальные и индивидуально-психологические факторы риска формирования Интернет-зависимости, приводятся результаты исследований зарубежных ученых в этой области. Также предлагается проводить мероприятия по изменению направленности психологической зависимости в высших учебных заведениях. Далее анализируются способы защиты от негативных последствий Интернета.

Ключевые слова: *Интернет, информация, Интернет-зависимость, подросток.*

INFORMATION TECHNOLOGY AND YOUTH

ABSTRACT

The article studies about the important role of internet in life of teenagers, at the same time it analyzes the social and philosophical impact of the internet on intellectual development of teenagers. Considering the positive and negative impacts of the Internet, the author focuses on one of the most common behavioral forms of dependence – Internet addiction. The article emphasizes the biological, social and individual-psychological risk factors for the formation of Internet-addiction, presents results of studies by foreign scientists in this field. It is also proposed to carry out activities to change the orientation of psychological dependence in higher education institutions. Also the article analyzes the ways of protection from negative effects of the Internet.

Keywords: *Internet, information, Internet-addiction, teenager.*